

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך יח, תשכ"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הערות על דבר שימוש הסביל בעברית

(עיון של סגנון בחומרי לשון שבכתיבת נ"ה ויזל)

בעברית הישראלית מרובה מאוד שימוש השם במקומות שהעברית של יודעי ספר נוהגת שימוש הפועל, והפועל שבעברית הישראלית מרובה מאוד שימוש הסביל במקומות שהעברית היונקת מהמקורות נוהגת שימוש הפעיל. ואין צריך להתאמץ הרבה לחפש את טעם הדברים — תחבירה של העברית הישראלית מוטבע בו חותם הלעזים ההודו-אירופיים, וכשם שאדם אומר באנגלית the door was opened by the landlady, כך אומר הישראלי: הדלת נפתחה על ידי בעלת הבית.

שימוש זה דבק — בעיקר בהשפעת לשון הפילוסופיה של ימי הביניים — אף בלשונם של גדולים.

לעניין הדיק ומשמעת המחשבה גדול, בדרך כלל, יתרון של הפועל על השם, לפי שהפועל שבזמן אומר לא את מושג הפעולה בלבד, אלא מי הפועל, מתי פעל, ופעמים אף על מי פעל וכיצד פעל. אבל אף בתוך הפועל עצמו יש דך שימוש, הוא שימוש הסביל, שבו מצטמצם צמצום רב עניין זה של שלמות והאמירה ושל בהירותה, לפי שמסתלק ממנו ציון הפועל: העברי משתמש בסביל במקום שאינו יכול לפרש בשם הפועל, או אינו רוצה לפרשו¹. משום כך יפה שימוש

1. אמנם יש מקומות מעטים מאוד ששימוש זה בא במקרא, אבל

הוא בטל באלפים רבים, ואין לומדים מן היוצאמן הכלל.

לדשון, שהכותב בה אינו מבקש ליטול על עצמו את האחריות לדבריו ולנקוב מי שפעל, כגון בלשון הדיפלומטיה, וזכורות בוודאי לקורא הוותיק הודעות הרדיו של ממשלת המנדט, שנאמר בהן, "אחר-הצהריים נורו שלוש יריות לעבר אוטובוס...", כאילו מידי שמיים, ולא בידי אדם, נורו.

במחקר סגנון, שחקרנו את ארבעת הדפים הראשונים של "דברי שלום ואמת" של נ"ה ויזל, הוא הפרק הראשון שבחיבורו זה, נתברר לנו, שוויזל היטיב להשתמש בתבנית לשון זו לצרכיו, והיא — שלא כיורשתה שבישראלית — מכוונת יפה לצורכי העניין.

החוברת הראשונה של "דברי שלום ואמת" נדפסה באדר תקמ"ב, בתגובה ל"פקודת הסובלנות" של קיסר אוסטריה, יוסף השני, והיא מרצה את השקפתו של ויזל על מהות החינוך בכלל ועל החינוך, שראוי להעמיד לילדי ישראל באותה תקופה, היא מטיפה, שחובה על היהודים לקבל את פקודת הקיסר ולעשות כדברו — לייסד בתי ספר, להעמיד מורים, לחבר ספרי לימוד, ללמד מקצועות כלליים בצד לימודי הקודש וכ'.

אין צריך לומר, שוויזל ידע היטב, עד כמה מסוכנת תיראה הצעתו בעיני היהודים בני תקופתו, ובעיקר במזרח אירופה, ועד כמה תהיה חשודה על פגיעה בשלמות הדת והעם, הנהירות הרבה, שנתחייבה מידיעה זו, יש לה ביטוי מובהק בסגנונו, בשעה שהוא בא לדון בחיבור ספרי הלימוד החדשים.

עניין כתיבתם של ספרי לימוד היה מן העניינים הקשים והרגישים ביותר בשאלת ההשכלה והיה מועד לקצף ולהתנגדות. והנה, כשוויזל מגיע לפרשת חיבור הספרים, הוא פותח

באמירה, שאינה מסויגת, אלא היא רחבה ומקיפה ואינה
 מבוררת כל עיקר. הוא פותח במלים: „...ויותר על זה צריכה
 עדתנו לחבר ספרים חדשים באמונות ובדעות...” (ע' 21
 בתוצאת ר' י"ח זאבעלינסקי, ווארשא, 1886), ומאותה שעה
 ואילך הוא נוקט בעיקר לשון סביל, בלא שינקוב בשם הפועל:
 „...ולכן ראוי תחילה שיחובר ספר בדברי האמונות...” (שם);
 „...וכן צריך שיחוברו ספרי מוסר השכל...” (ע' 22); „...והנה
 המחברות האלו וכיוצא בהן ראויין להכתב...” (ע' 23) וכיו"ב.
 כשאתה מוצא את שימוש הפעיל בתוך שימושים אלה,
 אף הוא נתון בכלליות ובסתמיות גמורה. אילו היה הכותב
 נוקב בשם הפועל אפילו פעם אחת בתוך הדברים, היה לו
 לשימוש הסביל על מה שישתמך; כמות שהוא — אין הוא
 מסתמך אלא על מה שנאמר שלא בפירוש, בלי לפרש בשמו
 של המחבר תחילה: „...ושיכלכל המחבר את דבריו...” (ע'
 21); „...שיבאר המחבר...” (ע' 22); „...צריך שיערכו המחברים
 את דבריהם...” (ע' 22) וכיו"ב.

שימוש הסביל הוא, בעיקר, המניח לוויזל, שלא ייתן את
 רגלו בתחום מסוכן זה, אלא ילך סחור סחור בלא להיכנס
 אליו כניסה של ממש ויניח את פירוש הדברים לשעה יפה
 לו. כשוויזל אינו חושש לציין, מי הוא שראוי שיעשה את
 המדובר, הוא חוזר אף באמצע המשפט משימוש הסביל לשימוש
 הפעיל: „...והנה המחברות האלו וכיוצא בהן ראויין להכתב
 ממחברים בלשון קל צח ונקי בלשון הקדש ואח"כ יעתיקם
 בעל לשון אשכנזי ללשוננו בצחות לשון...” (ע' 25). ולא אמר
 „אח"כ ייעתקו” או „ראוי להעתיקם”, לפי שכאן אין לו צורך
 להימנע מלנקוב בשמו של הפועל.

מי שעושה בסביל שימוש בצירוף ציונו של הפועל, לא זו
בלבד שהוא סר מדרך המלך של העברית, אלא הוא מסלק
עצמו מאופן מובהק של דיוק האמירה ושל משמעת הלשון,
ומחסר את לשונו מן הבהירות ומן הדיוק ומדקות ההבעה.
אולי ראוי לנו ושלעניין זה נלמד מנ"ח ויזל.